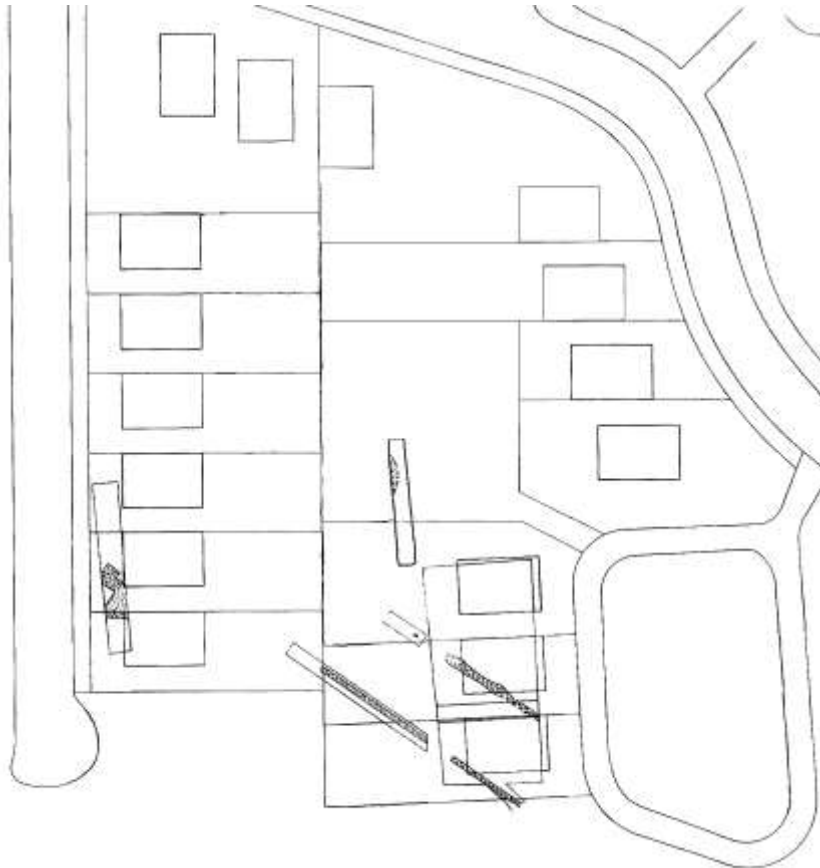

Nieuwenhagen-Koelweg: een Romeinse villa?

Rick Bonnie

In oktober 1977 werd onder aan de Koelweg te Nieuwenhagen een kleinschalige opgraving uitgevoerd onder leiding van de provinciaal archeoloog. Tijdens bouwwerkzaamheden aan de nieuwbouwwijk 'het hoefveld' had men namelijk archeologische resten aangetroffen. De kleinschalige opgraving van slechts één dag die hierop volgde legde dakpannen, een *hypocaustum*, een kuil en fundamente bloot, allen daterend uit de Romeinse periode (zie **afb. 1**).

Afbeelding 1

Hieruit stelde men vast te maken te hebben met de restanten van het hoofdgebouw van een kleine Romeinse villa (ca. eerste tot derde eeuw na Chr.).¹

Deze conclusie kwam mede tot stand door de specifieke locatie van de site. Zuid-Limburg, zoals men misschien al weet, ligt immers bezaaid met Romeinse villa's. Tevens is de site Nieuwenhagen-Koelweg hoog op een plateau gesitueerd, wat gezien de beschermde terreinen van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurhistorie en Monumenten (RACM) de meest gekozen locatie is voor Romeinse villa's.² Ook de belangrijke Romeinse weg, de *via Belgica*, moet hier volgens de opgravers hebben langs gelopen gezien de toponymische verwijzing van de 'Hereweg'. Als laatste, lijken ook eerdere opgravingen de conclusie te ondersteunen. Zo zijn er in 1926 al talrijke scherven (o.a. een wrijfschaal) en fundamentresten gevonden op dezelfde plaats als in 1977.³ En in 1964 is er op ca. 250 m. afstand, onder het huidige 'Valderveste', een monumentaal Romeins vrouwengraf ontdekt. Dit graf werd als dat van een mogelijke bewoonster van de villa Nieuwenhagen-Koelweg geïnterpreteerd.⁴

¹ Bloemers 1981/82; zie ook Beckers 1988; Sprokholt 1988: 129.

² Zandboer 2006.

³ Beckers 1988: 12.

⁴ Van Hommerich 1964; Hiddink 2004.

Ondanks de geringe wetenschappelijke aandacht, lijken velen er tegenwoordig van overtuigd dat het hier om een Romeinse villa gaat.⁵ Maar zijn de resten die in 1977 zijn gevonden wel de restanten van het hoofdgebouw van een Romeins villacomplex zoals de opgravers concludeerden? Het materiaal vergaard tijdens het slechts één dag durende onderzoek lijkt erg mager alsook te gangbaar gedurende de Romeinse periode voor deze specifieke interpretatie. Tevens moet er ook rekening worden gehouden met de vondsten gedaan tijdens een recent herontdekt onderzoek uit 1933 vlak bij de opgraving van 1977.

Het lijkt dus dat de opgravers van de site Nieuwenhagen-Koelweg de interpretatie als zijnde een villa vooral baseren op de eerdergenoemde aannames. Zoals echter geprobeerd zal worden aan te tonen, zijn deze aannames voor revisie vatbaar. Verder zal het aangetroffen materiaal te Nieuwenhagen-Koelweg worden vergeleken met andere opgegraven *villae* uit de regio. Uit dit alles zal geconcludeerd worden dat de site Nieuwenhagen-Koelweg te slecht is onderzocht om het als villa te markeren. Dit artikel is echter niet bedoeld als doodsteek van de site en de daarbij behorende (wetenschappelijke) aandacht, maar als een gewaarwording van vroegere lacunes binnen archeologisch onderzoek en mogelijkheden voor de toekomst dankzij huidige wetgeving.

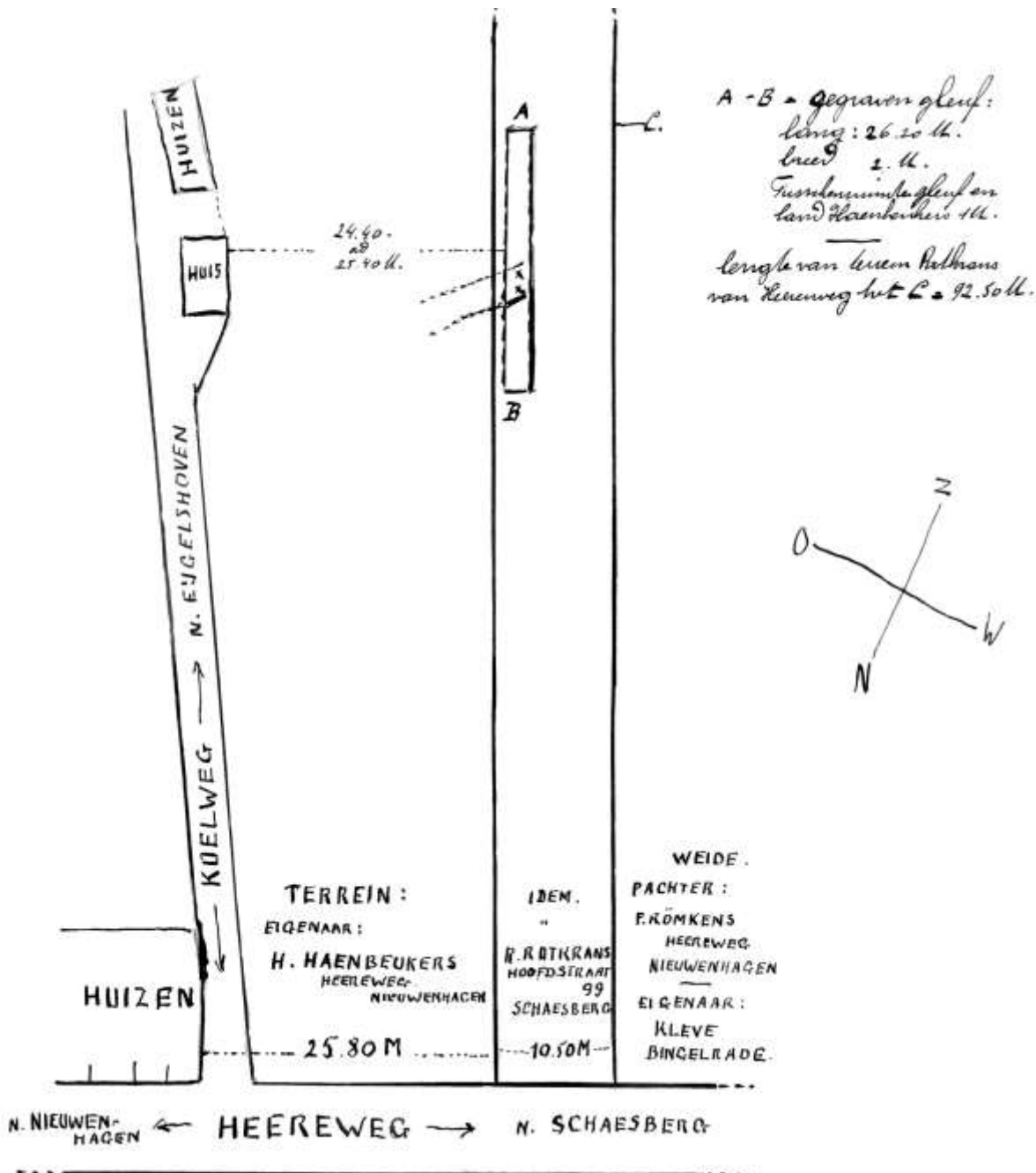
De opgraving op het terrein van Haenbeukers

Gedurende de periode van november 2005 tot en met juni 2006 is de documentatie behorende tot de archeologische collectie van het Bonnefantenmuseum (thans in beheer bij de gemeente Maastricht) geïnteriseerd en ontsloten. Hierbij heeft men ook een inventaris aangetroffen waarin door respectievelijk Willem Goossens en Edmond Nijst tussen 1920 en 1945 vele vondsten en onderzoeken werden opgetekend. Beide archeologen waren gedurende hun tijd van schrijven conservator van het toenmalige Provinciaal Oudheidkundig Museum (POM), waaruit later het Bonnefantenmuseum is ontstaan. Onder al deze beschrijvingen, bevindt zich in desbetreffende inventaris ook een archeologisch onderzoek dat in de jaren '30 is uitgevoerd aan de Koelweg te Nieuwenhagen. Dit onderzoek is echter nooit eerder gepubliceerd en bleef daarom buiten de discussie betreffende de in 1977 ontdekte site Nieuwenhagen-Koelweg. Het onderzoek kwam op gang toen in 1932 dhr. Boymans uit de Groenstraat (Landgraaf) bericht deed aan het POM dat op het terrein van zijn schoonvader, dhr. Haenbeukers, "pannen en brokken steen" tevoorschijn kwamen bij het bewerken van het land (**zie afb. 2**).⁶

---

⁵ Zie Beckers 1988; Sprokholt 1988: 129; Hiddink 2004: 34-39; Verhoeven 2007.

⁶ Gemeentelijk Archief Maastricht (=GAM), Inventaris Goossens/Nijst (=IGN), I, inv.nr. 1123, p.379.

Afbeelding 2

Goossens concludeerde, na het met eigen ogen gezien te hebben, dat het hier ging om Romeinse dakpannen en het in deze contreien vaak als bouw materiaal gebruikte Kunradersteen (kalksteen). Goossens en Nijst stelden hierop direct een aanvullend onderzoek in waarbij vele scherven van Romeins vaatwerk werden gevonden. Rekening houdend met de aangelegen Hereweg en haar toponymische verwijzing naar een Romeinse weg, opperde Goossens de suggestie dat het hier ging om een "Romeinsch blokhuis" ging.⁷ Gezien de vondsten werd daarom in overleg met het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) besloten om in 1933 een opgraving uit te voeren van vier dagen voor een exacte determinatie van de site. We schrijven maandag 14 augustus 1933 toen uiteindelijk de opgraving op het terrein van Haenbeukers van start ging onder leiding van W. Braat, die uit Leiden was gekomen, en Nijst. Gedurende die ochtend opende men een put van ca. 26 x 2 m. Hierin werden onder andere twee parallel aan elkaar lopende fundamentresten (ca. 4 m. van elkaar) aangetroffen die zich in oostelijke richting leken voort te zetten. Ondanks dat Nijst rond één uur 's middags wegens familieomstandigheden de opgraving moest verlaten, zou de opgraving onder leiding van Braat worden voortgezet. Nijst en Braat besloten dat tijdens de middag de fundamenten in oostelijke richting zouden worden gevolgd om eventueel verder onderzoek af te wachten naar de

⁷ GAM, IGN, I, inv.nr. 1123, p.380.

bevindingen op woensdag.⁸ Deze informatie werd door Nijst ook toegespeeld aan Goossens, die vanwege ziekte niet ter plekke kon zijn.⁹

Wanneer op woensdagochtend Nijst op het punt staat om richting Nieuwenhagen af te reizen, ontvangt hij een briefkaart van het RMO. Hierin staat dat de opgraving op maandagmiddag door Braat is beëindigd. Braat, die (net als Goossens en Nijst) al vele Romeinse villa's had opgegraven in Zuid-Limburg,¹⁰ beschouwde de fundamenten als zijnde de resten van een dergelijk Romeinse villa. Als reden hiervoor gaf Braat, ten eerste, dat de aangetroffen resten van het gebouw zo sterk verwoest dat hier weinig informatie uit te halen zou zijn. Ten tweede, zou de vergoeding voor de vernielde bieten op het terrein van Haenbeukers te hoog zijn geweest voor het RMO, met name gezien de slechte staat van preservering van het archeologisch materiaal. Dit laatste is echter opmerkelijk aangezien afgesproken was dat het POM, niet het RMO, de vergoeding zou betalen. Hierdoor heeft Nijst zo zijn bedenkingen over de ware reden van stoppen. "Misschien was de reden," zo schrijft hij in de inventaris: "dat er geen zin (...) was om de opgraving voort te zetten".¹¹

Wat de reden ook moge zijn geweest, het heeft uiteindelijk geleid dat er geen verder onderzoek heeft plaatsgevonden aan de Koelweg tot het onderzoek van 1977 zo'n 100 m. verderop. Al met al, lijkt het dus erop dat we beschikken over twee *villae* aan de Koelweg te Nieuwenhagen, aangezien Braat alsook Bloemers dit interpreteerde uit het materiaal van hun eigen opgravingen. Toch lijkt het gevonden materiaal en de duur van beide opgravingen twijfel te zaaien over deze interpretatie. Het lijkt erop dat beide interpretaties te veel gewicht leggen op de aannames omtrent de Romeinse bewoning in onze regio.

De verschillende aannames

Een aanname, oftewel een veronderstelling of hypothese, is in de wetenschap een stelling die (nog) niet bewezen is en dient als het beginpunt van een theorie, verklaring of interpretatie. Voor de interpretatie van Nieuwenhagen-Koelweg als zijnde een Romeinse villa baseerde men zich op verschillende van deze aannames. Er is echter reeds op gewezen dat archeologische vondsten uit de laatste decennia deze aannames voor herziening vatbaar hebben gemaakt. Het lijkt erop dat de opgravers van Nieuwenhagen-Koelweg een verouderd beeld hebben gebruikt van de Romeinse periode in deze contreien.

Het 'villalandschap' op de löss

Net als in het geval van Nieuwenhagen-Koelweg, ligt het merendeel van de Romeinse villa's in Noord-Gallië op de Noordwest-Europese lössgronden (**zie afb. 3**).

---

⁸ Dinsdag 15 augustus was een feestdag vanwege Maria Hemelvaart.

⁹ Later zou blijken dat dit de eerste opgraving was waarbij W. Goossens niet meer aanwezig kon zijn. Drie maanden later, op 9 november 1933, overlijdt hij.

¹⁰ Zie Braat 1934; 1941.

¹¹ GAM, IGN, I, inv.nr. 1123, p.381.

Afbeelding 3

Als verklaring hiervoor wordt meestal de vruchtbaarheid van de löss genoemd dat uitermate geschikt is voor grootschalige akkerbouw. Dit gebied, dat zich uitstrekte van Noord-Frankrijk tot het Duitse Rijnland, kreeg dan ook het predicaat 'villalandschap'. Romeinse villa's zijn het vroegste bewijs voor het gebruik van steen bij huisbouw in deze regio, alsook voor Romeinse architectuurvormen in de rurale gebieden.¹² In het verleden zijn deze *villae* daarom vaak gebruikt als symbool voor de culturele verandering in onze regio, waarbij de oorspronkelijke bevolking in snel tempo werd 'geromaniseerd'.¹³

Steen heeft de eigenschap dat het goed bewaard blijft in het bodemarchief. Beter dan bijvoorbeeld hout. Dit wordt duidelijk wanneer pas na de Tweede Wereldoorlog, wanneer vele stenen *villae* reeds zijn opgegraven, houten voorgangers beginnen op te duiken onder de stenen villa's.¹⁴ Hieruit kan worden gesuggereerd dat de culturele verandering toch minder drastisch was als men vroeger dacht. Er lijkt wel degelijk continuïteit te bestaan tussen de houten huisbouw uit de ijzertijd en de stenen *villae* uit de midden-Romeinse periode.¹⁵ Nog opmerkelijker is dat er recentelijk ook villa's zijn teruggevonden op de voor landbouw ongeschikte zandgronden ten noorden van de lössstreek en dat er tegelijkertijd met de villa's op de löss uit de tweede eeuw na Chr. ook nederzettingen van houtbouw bestonden.¹⁶ Hierdoor hebben wij ons beeld van het villalandschap behoorlijk moeten aanpassen.

Het blijft een feit dat de Romeinen een behoorlijke culturele invloed hadden op Zuid-Limburg. De mate van deze invloed is echter in het verleden vaak overdreven doordat er een link werd gelegd tussen de opkomst van de *villae* en de culturele verandering met de komst van de Romeinen. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. De verandering van houtbouw naar steen lijkt beter verklaarbaar te zijn door de stabiliteit die het

---

¹² In hoeverre villa's in deze regio in hun geheel uit steen zijn opgebouwd blijft vooralsnog onduidelijk. Misschien werd er slechts gebruik gemaakt van steensokkelbouw, waarbij de steen slechts tot een bepaalde sokkelhoogte kwam (ca. 1 m.).

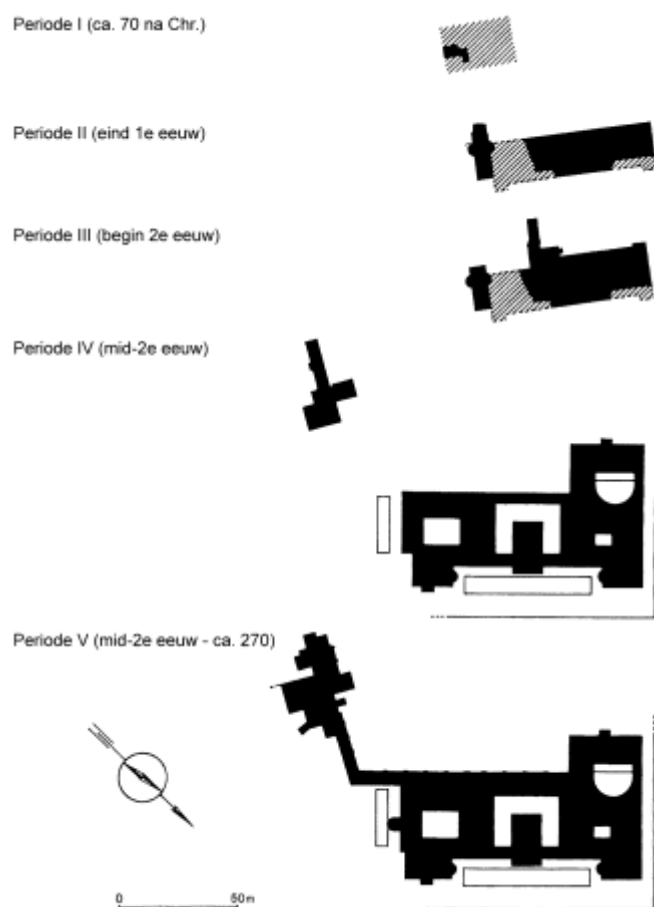
¹³ Zie De Maeyer 1937. De term 'Romanisatie' is ontstaan gedurende de zogenaamde koloniale periode (eind-19^e/vroeg-20^e eeuw). Vanaf het begin van de postkoloniale periode is er daarom binnen de wetenschap een discussie omtrent de definitie, alsook de rechtmatigheid van het gebruik van deze term. Voor een uitgebreide historiografie, zie Hingley 2005.

¹⁴ De eerste villa in Nederland waarbij dit is vastgesteld is Kerkrade-Kaalheide/Krichelberg (Brunsting 1950). Zie De Boe 1971; Heimberg 2003: 64-77, voor dergelijke sites buiten Nederland.

¹⁵ Dit is ook aangetoond binnen de religieuze wereld van de Romeinen, zie Derks 1998: 119-130.

¹⁶ Eén zo'n site op de zandgronden waar een villaontwikkeling is te zien is Hoogeloon (Slofstra 1987). Deze *villae* op het zand ontstaan pas later dan die op de löss (ca. derde eeuw na Chr.). De twee nederzettingen op de löss met houtbouw zijn Kerkrade-Winckelen (Dijkstra 1997) en Lanaken-Veldwezelt (Wesemael 2006).

Romeinse rijk creëerde (*Pax Romana*) en de groeiende regionale economie.¹⁷ Dit lijkt ook de diversiteit in stijlen, maten en soorten van *villae* te verklaren, aangezien dit werd bepaald door de villa's ligging, haar bewoners, alsook de periode waarin men leefde. Het feit dat de villa van Simpelveld (ca. 25 x 10 m.) de helft kleiner is dan de villa Nuth-Vaesrade (ca. 32,5 x 20 m.) dient als een voorbeeld voor de diversiteit die ontstaat. Ook lijken sommige *villae* stapsgewijs groter en luxueuzer te worden door de tijd heen. Een goed voorbeeld is het villacomplex Haccourt, net over de Belgische grens (zie **afb. 4**).

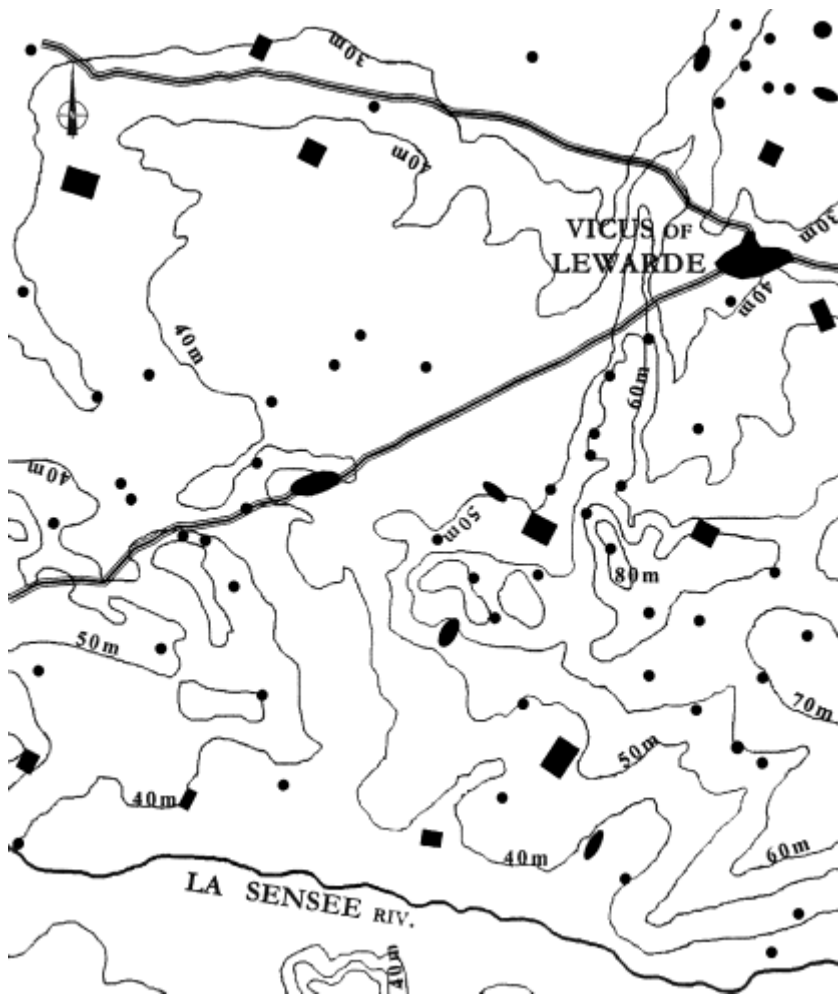
Afbeelding 4

Ook in Zuid-Limburg zijn hier voorbeelden van zoals Voerendaal-Ten Hove en Kerkrade-Holzkuil.¹⁸ Helaas ligt het villaonderzoek in Nederland na 1950 relatief stil, waardoor het beeld van het 'villalandschap' is blijven bestaan. Nederzettingen zoals Lanaken-Veldwezelt en Kerkrade-Winckelen laten echter zien dat niet alleen *villae* het Romeinse landschap bepaalde. Ook de ontwikkeling van de Romeinse villae en het waarom hiervan blijft voorsnog een vraagstuk. We zien zowel invloeden van continuïteit alsook van verandering. Al met al, lijkt het erop dat het 'villalandschap' niet zo drastisch moet worden gezien als de term impliceert. Een voorbeeld uit Noord-Frankrijk toont een tweede-eeuws landschap waarin villa's van verschillende soorten en maten worden afgewisseld met kleinere (houtbouw) boerderijen (zie **afb. 5**).¹⁹

¹⁷ Het lössgebied diende als aanvoerregio van graan voor de Romeinse troepen aan de Noordelijke grenzen van het Romeinse rijk.

¹⁸ Nuth-Vaesrade: Braat 1934; Simpelveld: Braat 1941: 48-51; Haccourt: De Boe 1973: 107-112; Voerendaal-Ten Hove: Willems 1987; Kerkrade-Holzkuil: Tichelman 2005.

¹⁹ Zie Louis 2004.

Afbeelding 5

Een dergelijk landschap zou ook in Romeins Zuid-Limburg te vinden kunnen zijn.

De locatiekeuze van Romeinse villa's

Volgens verschillende archeologen moeten Romeinse villa's vooral gezocht worden op de zuidlimburgse plateaus.²⁰ Bloemers veronderstelde ook dat Romeinse villa's op de plateaus of op de randen hiervan liggen en aangezien de site Nieuwenhagen-Koelweg op zo'n plateaurand is gesitueerd, zullen de aangetroffen restanten dus wel van een Romeinse villa zijn geweest.²¹ Dit is echter een drogreden, om precies te zijn een cirkelredenering, immers er wordt nergens gesproken over andere gebouwen die op plateaus kunnen zijn gesitueerd.

Deze veronderstelling lijkt te kunnen worden herleid naar het moderne erfgoedbeheer, immers alle beschermde villaterreinen van de RACM in Zuid-Limburg zijn gesitueerd op plateaus.²² In vele gevallen is desalniettemin niet bekend of op een beschermd villaterrein daadwerkelijk een villa in het bodemarchief verborgen ligt. Een exacte locatie van de beschermde villaterreinen is vaak niet bekend bij de RACM.²³ Er zijn echter wel degelijk Romeinse *villae* in de dalen aangetroffen zoals de villa Meerssen-Onderste Herkenberg illustreert.²⁴ De veronderstelling lijkt dan ook onjuist. Dat deze evenwel meestal niet worden teruggevonden kan te maken hebben met erosie, waar de lössgronden uiterst gevoelig voor zijn.²⁵ Door erosie wordt een hoeveelheid aan grond vanaf de plateaus en hellingen naar de dalen gebracht, waar het zich opstapelt. De bodem wordt hiermee dunner op de plateaus en hellingen, terwijl het in de dalen alsmaar dikker wordt (ook wel colluvium genoemd). De Romeinse resten op de plateaus en hellingen liggen dus veel

²⁰ Van Enckevort *et al.* 2005; Zandboer 2006.

²¹ Bloemers 1981/82: 54.

²² De conclusies van Zandboer zijn volledig gebaseerd op de locatie van deze beschermde terreinen en niet op de werkelijke locatie van een villaterrein (zie Zandboer 2006).

²³ T. de Groot (RACM), pers. comm.

²⁴ De Groot 2005.

²⁵ Bouten *et al.* 1985.

dichter onder de grond dan in het geval van de dalen, waar het colluvium op sommige plaatsen wel 10 m. dik kan zijn. Een logisch gevolg is dat Romeinse sites op de plateaus en hellingen veel makkelijker worden teruggevonden dan in de dalen.

De via Belgica

Lange tijd heeft men, zo ook Goossens en Bloemers, aangenomen dat de 'Hereweg' nabij de site Nieuwenhagen-Koelweg een toponymische verwijzing is naar de Romeinse heirbaan. Men ging er dan ook vanuit dat de *via Belgica* hier zou hebben gelopen. De loop van de *Via Belgica* tussen Heerlen en Rimburch blijft desalniettemin omstreden, aangezien nochtans de Romeinse weg bij geen enkele opgraving op Landgraaf's grondgebied lijkt te zijn gedocumenteerd.²⁶ Vooral epifenomenen zoals toponymische verwijzingen en Romeinse gebruiksvoorwerpen zoals aardewerk, munten en andere objecten suggereren haar loop. Gezien deze epifenomenen krijgt de meer recentere suggestie dat de *via Belgica* van Heerlen naar Rimburch om het Nieuwenhaags plateau heen liep via Eygelshoven meer voorstanders. Zulke epifenomenen zijn zonder goede context echter moeilijk toe te schrijven aan bepaalde structuren zoals een Romeinse weg of een bepaald gebouw. Totdat de weg zelf is waargenomen en goed gedocumenteerd, blijft men dus vooralsnog in het ongewisse over de precieze loop van de *via Belgica* tussen Heerlen en Rimburch.

Villa's en grafmonumenten

De laatste aanname is dat het Romeins vrouwengraf nabij de kruising Belvauer-Hereweg toebehoort aan één van de bewoonsters van de villa Nieuwenhagen-Koelweg (**zie afb. 6**).

Afbeelding 6

Dit wordt slechts ondersteund door de relatief korte afstand (ca. 250 m.) tussen beide sites. Uit het gangbare materiaal dat op beide sites is aangetroffen kan geen relatie tussen beide sites worden gesuggereerd. Ook blijft het de vraag, aangezien rondom beide sites geen onderzoek is geweest, of er dichterbij het vrouwengraf zich een ander gebouw bevond waar de vrouw zou kunnen hebben geleefd. Vaak blijft de relatie tussen graf en bewoning slechts speculatie,²⁷ ook in het geval van de site Nieuwenhagen-Koelweg lijkt dit zo te zijn.

²⁶ Putker 1987: 24. Er zijn in het verleden op verschillende plaatsen grindlagen waargenomen. Het blijft echter onduidelijk of deze lagen natuurlijk zijn gevormd, Romeins of van een latere periode zijn (zie Hiddink 2004: 38-39).

²⁷ Zie Hiddink 2003: 1-76.

Het archeologisch materiaal te Nieuwenhagen-Koelweg

Zoals hierboven is aangetoond moeten de aannames, waarop de interpretatie van Nieuwenhagen-Koelweg gegrondvest lijkt te zijn, voor een groot deel worden herzien. De drie belangrijkste aannames (villalandschap, locatiekeuze en *via Belgica*) lijken gebaseerd te zijn op een verouderd paradigma dat door een zogenaamd status quo in het onderzoek naar de Romeinse periode in Zuid-Limburg is blijven bestaan. Het is dus gevaarlijk om, zoals Bloemers heeft gedaan, veel waarde te hechten aan deze aannames. Men moet in het geval van Nieuwenhagen-Koelweg de interpretatie als villa op een andere manier staven, namelijk door middel van het opgegraven materiaal. Dit lijkt, zoals hieronder zal worden betoogd, evenwel ook niet de gewenste conclusies te geven.

De Romeinse villa in Noordwest-Europa

Omdat de aandacht in het verleden vooral op het hoofdgebouw was gevestigd, is het beeld ontstaan van een Romeinse villa bestaande uit slechts één gebouw. Een villa bestond in werkelijkheid echter uit meerdere gebouwen die verspreid lagen over het grondgebied. Men spreekt daarom ook liever over villacomplexen (zie **afb. 7**).

Afbeelding 7

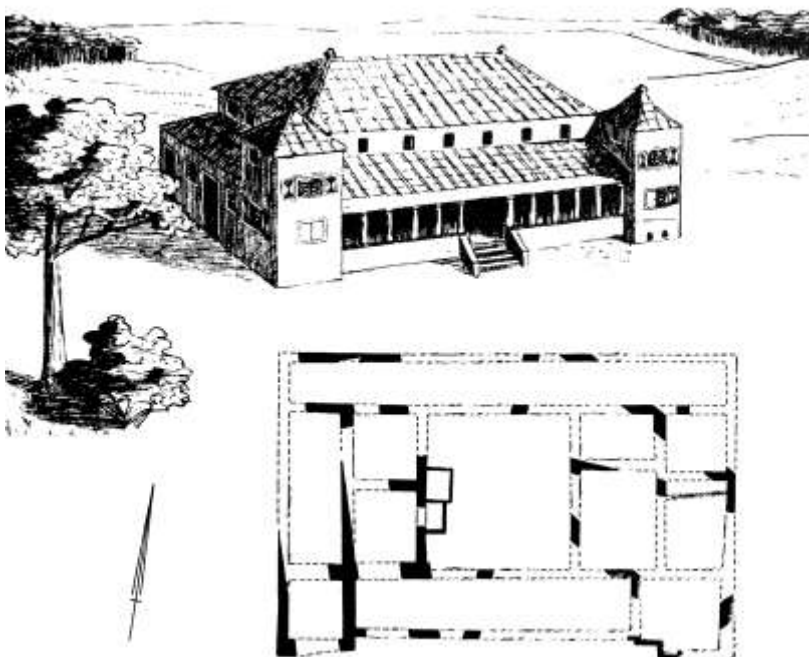
Een normaal Romeins villacomplex bestond uit een stenen hoofdgebouw met een aantal bijgebouwen opgetrokken uit houtwerk of steen. Ook was het villacomplex waarschijnlijk afgezonderd van haar akkers door middel van een hekwerk.²⁸ Over de bijgebouwen is slechts weinig bekend. Zover we weten waren dit de stallen en schuren (*horrea*) van het complex. Een dergelijke schuur heeft men aangetroffen te Voerendaal-Ten Hove. Archeobotanisch onderzoek op plantenresten heeft uitgewezen dat hier waarschijnlijk graan was opgeslagen.²⁹

Het badgebouw behorende tot een Romeinse villa komt voor in de vorm van een bijgebouw (Lemiers), alsook als een uitbreiding van het hoofdgebouw (Kerkrade-Holzkuil, Bocholtz-Vlengendaal). De Romeinse manier van baden berustte op het afwisselend gebruik van warme en koude baden. Het badgebouw van het villacomplex bestond daarom ook meestal uit een *frigidarium* (koud waterbassin), en een *caldarium/tepidarium* (warm/lauw waterbassin). Tevens kon er een kleedkamer (*apodyterium*) aanwezig zijn. De warm waterbassins werden verwarmd met behulp van een stookruimte (*praefurnium*) vanwaar tunnels liepen naar de desbetreffende baden.

Het zogenaamde hoofdgebouw is zover wij weten de plaats waar de bewoners moeten hebben gewoond. Een klassiek voorbeeld van een dergelijk hoofdgebouw is de villa Nuth-Vaesrade (zie **afb. 8**).

²⁸ Dit blijkt uit aangetroffen restanten bij de villacomplexen Kerkrade-Holzkuil (Tichelman 2005), Voerendaal-Ten Hove (Willems 1987) en het Duitse bruinkoolwinningsgebied Hambacher Forst (Gaitzsch 1986).

²⁹ Willems 1987: 48.

Afbeelding 8

Het had twee vooruitgeschoven hoektorens met daartussen een *porticus* (zuilengalerij). Achter deze zuilengalerij lagen de woon-, eet- en slaapvertrekken. De eerdergenoemde stookruimte van het badgebouw diende ook als verwarming van het hoofdgebouw, waarbij de hete lucht door middel van een heteluchtverwarming (*hypocaustum*) door het gebouw kon worden verspreid. Het *hypocaustum* bestond uit een vloer die rustte op torentjes van terracottategels en holle stenen (*tubuli*) die tegen de buitenwand werden geplaatst. Men veronderstelt dat de binnenwanden van het hoofdgebouw veelal waren versierd door middel van muurschilderingen. In Zuid-Limburg zijn resten hiervan gevonden bij de villa's Voerendaal-Ten Hove en Maasbracht.³⁰ Ter decoratie van de vloeren werden vaak vloermozaïeken gebruikt, ook hiervan zijn in Zuid-Limburg resten gevonden.

Nieuwenhagen-Koelweg

Aan de Koelweg te Nieuwenhagen zijn voor zover men weet geen resten van mozaïeken, noch van muurschilderingen gevonden. Maar welke materiële kenmerken hebben dan geleid tot de conclusies van Bloemers, Beckers en Sprokholt dat het hier om het hoofdgebouw van een Romeinse villa gaat? De aangetroffen fundamentresten tonen geen opmerkelijke kenmerken die kunnen wijzen op een hoofdgebouw. De lengte van de fundamentresten (ca. 10 en 16 m. in 1977 en ca. 2 m. in 1933) als ook de geringe ruimte ertussen (bij beide opgravingen ca. 4 m.) geven te weinig mogelijkheden om hieruit een gehele villa te reconstrueren (zie **afb. 1 en 2**).³¹ Het gaat hier eerder om een gedeelte van een Romeins gebouw. Gezien de lengte van de fundamenten bij de opgraving van 1977 en de nabijheid van een *hypocaustum* (ca. 8 m. van de fundamentresten verwijderd), kan het hier gaan om een gedeelte van het voorportaal van een villa.³² De fundamentresten uit de opgraving van 1933 sluiten daarentegen ook de suggestie als zijnde een voorportaal niet uit.

Men kan hier dus spreken over mogelijk twee Romeinse *villae*. Het materiaal is in beide opgravingen echter te mager en te gangbaar voor de Romeinse periode om aan beide structuren enige functie te geven. Een ander type gebouw zoals een gedeelte van een stal, schuur of badgebouw valt zowel uit de losse vondsten als de fundamentresten niet uit te sluiten. Ook kan er uit het materiaal geen relatie worden vastgesteld tussen beide structuren. Misschien hebben ze tot eenzelfde gebouw of complex behoort, maar uit de voor handen zijnde gegevens is dit niet duidelijk. Al met al, mogen wij dus stellen dat de opgravingen van 1933 en 1977,

³⁰ Willems 1987; 1988.

³¹ Bloemers 1981/82: afb. 22; GAM, IGN, I, inv.nr. 1123.

³² Ter vergelijking, de villa Kerkrade-Holzkuil was in haar hoogtijdagen ca. 50 x 20 m. en het voorportaal ca. 30 x 5 m.

die in het totaal slechts anderhalve dag duurde, te kort waren om een goed beeld te geven van wat er te Nieuwenhagen-Koelweg onder de grond ligt.

Conclusie

Wiel Beckers stelde in 1988 “dat de villa [Nieuwenhagen-Koelweg] in het verleden niet de aandacht heeft gekregen, die deze wetenschappelijk verdiende”.³³ De interpretatie van de archeologen als zijnde een villa is echter minimaal gebaseerd op de aangetroffen resten. Het ging hier immers om slechts een geringe hoeveelheid aan materiaal dat ook nog eens erg gangbaar was gedurende de Romeinse periode. Vooral de als bekend veronderstelde regionaal Romeinse historie, oftewel de aannames, heeft daarom een groot aandeel in de conclusie van Nieuwenhagen-Koelweg als het hoofdgebouw van een Romeinse villa. Zoals ik echter heb proberen aan te tonen moeten deze aannames, die voortkomen uit de (materiaal- en landschaps)kennis van vroeger, behoorlijk worden bijgesteld. Een voorbeeld van een dergelijke omslag is het aantreffen van kleine houten nederzettingen in deze regio tegelijk met de stenen *villae*. Er is echter de laatste decennia te weinig onderzoek verricht naar de Romeinse periode in Zuid-Limburg. De *Limes* regio en de Brabantse zandgronden lijken de voorkeur te hebben gekregen. Het resultaat is dat archeologische vondsten uit onze streek nog vooral lijken te worden geïnterpreteerd op de verouderde aannames. In het geval van Nieuwenhagen-Koelweg kan men daarom ook niet stellen dat het hier gaat om een Romeinse villa, zoals men dat vroeger heeft gedaan. De bewijsvoering hiervoor is in vergelijking tot andere *villae* te mager.

Aangezien een exacte datering en functie van de structuren te Nieuwenhagen-Koelweg dus niet mogelijk lijkt te zijn, kan het derhalve ook geen wetenschappelijke aandacht verdienen. Een belangrijk thema in de Romeinse archeologie is de invloed van de Romeinen op de door hun overwonnen gebieden en volkeren. In het geval van Romeinse *villae* moet men hierbij denken aan vraagstukken als de sociaal-culturele en economische status en ontwikkeling van *villae*, alsook haar bewoners, door de tijd heen. Om dit te onderzoeken zijn uiterst nauwkeurige opgravingen voor nodig met een goede documentatie van de vondsten en sporen. Dit is te Nieuwenhagen-Koelweg alsook bij vele andere *villae* in Zuid-Limburg echter niet voor handen.³⁴ Dit komt omdat dit oudere opgravingen (vroeg-20e eeuw) alsmede noodopgravingen zijn geweest. Dit wil niet zeggen dat de archeologische site Nieuwenhagen-Koelweg ten dode is opgeschreven als het gaat om wetenschappelijke aandacht. Hier ligt een taak weggelegd voor de gemeente Landgraaf als behouder en beheerder van dit erfgoed. Wanneer in de toekomst aan (of in de buurt van) de Koelweg (bouw)werkzaamheden plaatsvinden, is volgens de recent geïmplementeerde *Wet op de Archeologie* (sept. 2007) archeologisch onderzoek verplicht. Zulk onderzoek kan, mits de juiste aandacht wordt gegeven hieraan en de juiste vragen worden gesteld, de site Nieuwenhagen-Koelweg een rol laten spelen binnen het wetenschappelijk onderzoek naar de Romeinse periode.

Bibliografie

Beckers, W. (1988) Romeinse villa in Landgraaf, *Bulletin Oudheidkundig Cultuurhistorisch Genootschap Landgraaf* 4, 12-16.

Bloemers, J.H.F. (1981/82) Nieuwenhagen, in J.H.F. Bloemers en W.J.H. Willems, red., *Archeologische Kroniek van Limburg over de jaren 1977-1979, Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 116/117, 51-54.

Bouten, W., van Eijssden, G., Imeson, A.C., Kwaad, F.J.P.M., Mûcher, H.J. en Tiktak, A. (1985) Ontstaan en erosie van de lössleemgronden in Zuid-Limburg, *KNAG Geografisch Tijdschrift* 19, 192-208.

Braat, W.C. (1934) Nieuwe opgravingen in Romeinse villae, *Oudheidkundige Mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 15, 4-38.

Braat, W.C. (1941) Nieuwe opgravingen van Romeinse villa's in Limburg, *Oudheidkundige Mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 22, 39-51.

Brunsting, H. (1950) Verslag van de opgraving van een Romeinse villa te Kerkrade (Krichelberg-Kaalheide), *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1, 31-32.

De Boe, G. (1971) *De stand van het onderzoek der Romeinse villa's in België*. *Archaeologia Belgica* 132. Brussel: Nationale Dienst voor Opgravingen.

De Boe, G. (1973) De landelijke bewoning in de Romeinse tijd, *Het Oude Land van Loon* 28, 85-114.

---

³³ Beckers 1988: 16.

³⁴ Slechts Voerendaal-Ten Hove en Kerkrade-Holzkuil lijken aan deze eisen te voldoen.

- De Boe, G. (1976) *Haccourt III. Les bains de la grande villa*. Archaeologia Belgica 182. Brussel: Nationale Dienst voor Opgravingen.
- De Groot, T. (2005) *De Romeinse villa Meerssen-Onderste Herkenberg*. Rapportages Archeologische Monumentenzorg 125. Amersfoort: ROB.
- De Maeyer, R. (1937) *De Romeinsche Villa's in België. Een archeologische studie*. Antwerpen: De Sikkel.
- Derks, T. (1998) *Gods, Temples and Ritual Practices. The transformation of religious ideas and values in Roman Gaul*. Amsterdam Archaeological Studies 2. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Dijkstra, Y. (1997) *Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO), vindplaats Kerkrade-Winckelen, verkaveling Maar-West*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 51. Amersfoort: ROB.
- van Enckevort, H., de Groot, T., Hiddink, H.A. en Vos, W. (2005) *De Romeinse tijd in het Midden-Nederlandse rivierengebied en het Zuid-Nederlands dekzand- en lössgebied*. NOaA hoofdstuk 18 (versie 1.0), (www.noaa.nl).
- van Es, W.A. (1972) *De Romeinen in Nederland*. Bussum: Fibula.
- Gaitzsch, W. (1986) Grundformen römischer Landsiedlungen im Westen der CCAA, *Bonner Jahrbücher* 186, 397-427.
- Heimberg, U. (2003) Römische Villen an Rhein und Maas, *Bonner Jahrbücher* 203, 57-148.
- Hiddink, H.A. (2003) *Het grafritueel in de Late IJzertijd en Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert*. Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 11. Amsterdam: ACVU.
- Hiddink, H.A. (2004) *Een grafmonument uit de Romeinse tijd in Nieuwenhagen, gemeente Landgraaf*. Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 17. Amsterdam: ACVU.
- Hingley, R. (2005) *Globalizing Roman Culture. Unity, diversity and empire*. London: Routledge.
- van Hommerich, L.E.M.A. (1964) Een Romeins brandgraf te Nieuwenhagen, *Land van Herle* 14, 56-64.
- Louis, E. (2004) A De-romanised Landscape in Northern Gaul: The Scarpe Valley from the 4th to the 9th century A.D, in W. Bowden *et al.*, red., *Recent Research on the Late Antique Countryside*. Late Antique Archaeology 2. Leiden: Brill, 479-504.
- Putker, H.J. (1987) De weg Boulogne-Keulen op nederlands grondgebied, in P. Stuart en M.E.Th. de Grooth, red., *Langs de Weg. De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen*. Heerlen: Thermenmuseum, 22-25.
- Slofstra, J. (1987) Een nederzetting uit de Romeinse tijd bij Hoogeloon, in W.C.M. van Nuenen, red., *Drie dorpen een gemeente Een bijdrage tot de geschiedenis van Hoogeloon, Hapert en Casteren*. Hapert: Brabants Heem, 51-86.
- Sprokholt, H.J. (1988) *Romeinse villae in het Maasdal en overig Nederlands Limburg*. Intern rapport ROB. Amersfoort: ROB.
- Tichelman, G. (2005) *Het villacomplex Kerkrade-Holzkuil*. ADC Rapport 155. Amersfoort: ADC.
- Verhoeven, M.P.F. (2007) *Hoog, middelhoog en laag. Een archeologische verwachtings- en cultuurhistorische advieskaart voor de Parkstad Limburg gemeenten en de gemeente Nuth*. RAAP-rapport 1483. Weesp: RAAP.
- Wesemael, E. (2006) Veldwezelt (Lanaken): vondsten uit het midden paleolithicum, de ijzertijd en de Romeinse periode, in G. Creemers en A. Vanderhoeven, red., *Archeologische kroniek van Limburg 2001, Limburg - Het Oude Land van Loon* 85, 60-63.
- Willems, W.J.H. (1987) De grote villa van Voerendaal, in P. Stuart en M.E.Th. de Grooth, red., *Langs de Weg. De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen*. Heerlen: Thermenmuseum, 46-51.
- Willems, W.J.H. (1988) Reiche Gutsherren in Maasbracht, in H. Hiller, red., *Villa Rustica. Römische Gutshöfe in Rhein-Maas-Gebiet*. Freiburg: Schillinger.
- Zandboer, S. (2006) *De locatiekeuze van Romeinse villa's in Zuid-Limburg*. Ongepubliceerde MA scriptie. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Onderschrift bij afbeeldingen

Afbeelding 1. Opgraving Nieuwenhagen-Koelweg 1977 (naar Bloemers 1981: afb. 1).

Afbeelding 2. Opgraving op het terrein van Haenbeukers te Nieuwenhagen in 1933.

Afbeelding 3. Recente foto van het terrein van Haenbeukers. Zo'n 100 m. hierachter moeten de restanten van de opgraving van 1977 hebben gelegen.

Afbeelding 4. Het villacomplex Haccourt in België (naar De Boe 1973: afb. 9).

Afbeelding 5. Het tweede-eeuwse landschap van de Scarpe vallei, Noord-Frankrijk (naar Louis 2004: fig. 2).

Afbeelding 6. Romeins vrouwengraf te Nieuwenhagen (naar Hiddink 2004: fig. 18).

Afbeelding 7. Reconstructie van het villacomplex Voerendaal-Ten Hove (naar Willems 1987: afb. 2).

Afbeelding 8. Reconstructie en plattegrond van de villa Nuth-Vaesrade (naar Van Es 1972: afb. 101 en 106).